

УДК 37.091.4:82-94(075.8)

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi60.687>

Кузьменко В. В.*,
orcid.org/0000-0002-5424-8234

Слюсаренко Н. В.*,
orcid.org/0000-0002-9215-5936

ВПЛИВ ОСВІТНІХ РЕФОРМ НА ШКІЛЬНУ ЛІТЕРАТУРНУ ОСВІТУ УКРАЇНИ (1991 – 2022 РР.)

У статті здійснено комплексний аналіз впливу освітніх реформ на шкільну літературну освіту України в період від 1991 до 2022 року. Розглянуто три ключові етапи трансформації літературної освіти в контексті змін нормативно-правової бази, змісту навчальних програм, методичних підходів та освітньої політики загалом. Перший період схарактеризовано як етап дерадянізації, націоналізації та гуманітарного оновлення: відбулося концептуальне переосмислення змісту шкільного курсу літератури, повернення заборонених авторів, оновлення канону, розроблення нових підручників. У цей час закладалися ідеологічні та методичні основи для формування української шкільної гуманітарної освіти. Другий період позначений посиленням регламентування, упровадженням державних стандартів, компетентнісного підходу та профілізації старшої школи. Акцент зроблено на уніфікації вимог до результатів навчання, розробленні навчальних програм і вдосконаленні методики викладання, проте наголошено й на інерційності частини вчительських практик. Третій період охоплює впровадження концепції Нової української школи, масштабну цифровізацію в умовах пандемії COVID-19, а також проблеми, пов'язані з повномасштабною війною 2022 року. Показано, як у цей період трансформувалося розуміння ролі літературної освіти – від традиційної трансляції культурного канону до формування критичного мислення, емоційного інтелекту, гуманітарної безпеки та психологічної стійкості. Особливу увагу приділено цифровим інструментам, адаптації освітнього процесу до дистанційного формату, новим змістовим домінантам (патріотизм, гідність, ідентичність, інклюзія).

У статті аналізується поступове перетворення шкільної літературної освіти з дисципліни, що має репродуктивну функцію, на інструмент формування автономної читацької, моральної та критичної свідомості. Визначено також напрямки подальших досліджень, серед яких – емпіричне вивчення читацької компетентності, аналіз нових підручників, порівняльні моделі літературної освіти, а також роль літератури в умовах соціальної турбулентності та війни.

Ключові слова: літературна освіта, освітня реформа, шкільна програма, НУШ, дистанційне навчання, читацька компетентність, гуманітарна безпека, цифровізація, критичне мислення.

Постановлення проблеми. Проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року стало ключовим імпульсом до докорінних змін в освітній сфері, серед яких визначається особлива роль літературної освіти як засобу формування національної самоідентичності та громадянської свідомості. У попередні роки освітня модель України була тісно інтегрована в радянську систему, однак із набуттям незалежності здійснено перехід до україноцентричного освітнього простору. Закон України «Про освіту» (1991) відновив фундамент для гуманітарного оновлення, тоді як наступні нормативні акти (Закони «Про загальну середню освіту» 1999 р., «Про освіту» 2017 р. та «Про повну

*© Кузьменко В. В.

*© Слюсаренко Н. В.

загальну середню освіту» 2020 р.) визначили актуальні цілі, концепції та впровадили європейські стандарти гуманітарної компетентності.

У сучасному контексті реформування шкільної літературної освіти стає ще актуальнішим у зв'язку з інтеграцією України до Європейського Союзу (період 2014–2022 рр.), початком реформи «Нової української школи» (далі – НУШ) 2018 року, запровадженням цифрових освітніх технологій і форматом дистанційного навчання під час COVID-19 та повномасштабної війни 2022 р. Ці обставини вимагають критичного аналізу змін у змістовному й методичному забезпеченні літературного курсу, що має становити основу ефективної педагогічної практики в сучасних навчальних умовах і формувати цілісну систему літературної освіти, здатну відповідати на запити XXI століття.

Незважаючи на значний масив законодавчих і концептуально-методичних змін у сфері середньої освіти, залишається низка невирішених проблем щодо ефективності їхнього впливу на шкільну літературну освіту. По-перше, не достатньо досліджено оновлення змісту літературного курсу щодо репрезентації сучасної української літератури, світової класики в перекладах, а також культурної інклюзії та гендерної чутливості текстів, що набирає значення в умовах дерадянзації й очищення навчальних матеріалів. По-друге, викликають занепокоєння зміни методичного забезпечення: перехід до компетентнісної моделі та інтеграційного підходу вимагав нових інструментів, але немає системного аналізу їхнього застосування в реальному освітньому просторі. Важливо дослідити, наскільки ефективно вчителі впроваджують критичне мислення, медіаграмотність і цифрові технології у викладанні літератури, особливо в умовах дистанцій і змішаних форматів навчання. По-третє, залишається недослідженим, які зміни спричинили демографічні проблеми, освітня нерівність між міськими й сільськими школами, руйнування закладів освіти й відтік учнів унаслідок повномасштабного вторгнення 2022 р., та як ці фактори вплинуло на доступність та якість літературної освіти.

Отже, постає потреба глибокого дослідження взаємозв'язку між реформами 1991–2022 рр. і реальним змістом, якістю викладання, інфраструктурою та результатами шкільної літературної освіти, що дозволить звести теоретичні засади до практикоорієнтованих висновків і рекомендацій для подальшої трансформації освітньої стратегії.

Аналіз досліджень. Питання становлення та розвитку освіти в історичному й сучасному контекстах, зокрема філософські засади освітніх трансформацій у суспільстві, висвітлено у працях таких учених: В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Огнев'юк, Л. Пироженко, С. Сисоєва, С. Черепанова та ін. Теоретичні підходи й практичні рекомендації щодо вдосконалення літературної освіти, організації викладання української літератури в закладах загальної середньої освіти, а також формування читацьких умінь учнів стали предметом досліджень Ю. Бондаренка, Н. Волошиної, С. Жили, О. Куцевол, В. Неділька, Є. Пасічника, О. Савченко, Б. Степанишина, Г. Токмань, В. Уліщенко, В. Цимбалюк, Т. Яценко та інших науковців. Методичні аспекти розвитку літературної компетентності учнів середньої та старшої школи розкрито у працях як теоретиків, так і педагогів-практиків, серед яких – О. Богданова, І. Бровко, О. Бандура, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, Н. Волошина, А. Градовський, Г. Давиденко, С. Жила, О. Ісаєва, Л. Березівська, Е. Красновський, А. Лісовський, О. Мазуркевич, О. Семенов, Є. Пасічник, Т. Пахомова, С. Пультер, А. Сафонова, Б. Степанишин, В. Шуляр, Г. Токмань та ін.

Дослідження вчених систематизували концептуальні засади мовно-літературної освіти, пролонгуючи неперервну традицію переосмислення змісту шкільного літературного курсу. Модернізаційні парадигми акцентують увагу не лише на теоретичних змінах, а й на філософсько-методологічній основі нових освітніх

стратегій. Водночас відзначається, що перехід до конкурентного освітнього середовища вимагав уведення 12-бальної системи оцінювання, упровадження профільної концепції старшої школи, дистанційної освіти та інформаційно-аналітичної інфраструктури, що визначили нові випробування для літературної педагогіки.

Мета статті – окреслити вплив освітніх реформ на розвиток шкільної літературної освіти у 1990–2022 роках.

Викладення основного матеріалу. Перший етап трансформації шкільної літературної освіти в Україні, що охоплює 1990–2000 роки, є періодом національного відродження та розриву з радянською освітньою парадигмою. Його особливість полягає в спробі переосмислення гуманітарного змісту освіти у зв'язку з державним суверенітетом, що передбачало глибоку переорієнтацію змісту предмета «література» та відновлення українського нарративу в освіті.

Ключовим інституційним кроком стало ухвалення Закону України «Про освіту» (1991), який уперше закріпив ідею освіти як національного пріоритету, вказуючи на її роль у формуванні незалежного громадянина, який усвідомлює свою належність до української культури [4]. 1993 року було ухвалено Концепцію національної програми «Освіта. Україна ХХІ століття», що вперше сформулювала ідею «гуманітаризації» змісту освіти, зокрема й літературної. У документі йшлося про потребу формування в учнів «національного світогляду» та плекання цінностей української державності [13].

Період 1990-х років характеризується активною роботою над створенням нових навчальних програм і підручників, зокрема для курсу української та зарубіжної літератури. Було введено дві окремі дисципліни – «Українська література» і «Зарубіжна література», тоді як раніше в радянській школі існував спільний курс, у якому домінували твори російських письменників [1]. Така диференціація була викликана прагненням вибудувати літературну освіту як чинник культурного суверенітету.

У цей період до навчальних програм було повернуто твори українських авторів, вилучених зі шкільного канону в радянський час, – Івана Багряного, Олени Теліги, Василя Стуса, Євгена Маланюка та ін. Це стало важливою ознакою дерадянзації шкільної освіти й формування нового ідеологічного фокусу – не на колективістських цінностях, а на особистісному становленні та критичному осмисленні літератури як соціокультурного феномену [15, с. 47].

Значну роль у розробленні програм відіграв Інститут педагогіки Академії педагогічних наук України, який запропонував структуру літературної освіти, зорієнтовану на хронологічний і типологічний принципи: учні мали вивчати твори не лише за історичною логікою, а й за жанровою, тематичною, світоглядною ознаками [1].

1999 року було ухвалено новий Закон України «Про загальну середню освіту», який чітко задекларував потребу переходу до 12-річної школи, профілізації старшої школи й запровадження нових освітніх стандартів. Саме цей документ став основою для розроблення програм наступного десятиліття, зокрема в гуманітарній сфері [3].

Проблеми цього періоду також слід ураховувати: нестача підручників, брак підготовлених кадрів, що були здатні реалізувати нову парадигму викладання літератури, відсутність усталених методичних підходів. Значна частина вчителів продовжувала працювати за старими методиками, що спричиняло конфлікт між новим змістом і традиційною формою його викладу [10, с. 33].

Отже, період 1990–2000 рр. – це фаза націоналізації та декомунізації літературної освіти, формування її основ як культурноцілісної ідеї, що тяжіє до самоусвідомлення, історичної правди й багатоголосого літературного діалогу. Саме в цей час було закладено ідеологічні, змістові й концептуальні основи, на яких розгорталися подальші етапи реформ.

Період 2000–2013 рр. позначений спробою систематизувати та уніфікувати здобутки попереднього десятиліття в умовах інституційної стабілізації та адаптації до європейських освітніх стандартів. Реформи цього етапу були зумовлені потребою підвищення якості середньої освіти та приведення її відповідно до нових випробувань – глобалізації, цифровізації, демократизації суспільства.

Ключовим інституційним кроком стало впровадження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 24 від 14 січня 2004 року. Цей документ унормував цілі, завдання, компетентності та очікувані результати навчання, зокрема у сфері філологічної освіти. Уперше було задекларовано компетентнісний підхід, який передбачав не просто засвоєння тексту, а вміння інтерпретувати, аналізувати, ставити під сумнів, шукати сенс [1].

У 2001–2005 рр. розпочалася робота з оновлення шкільних програм із зарубіжної літератури: під редакцією Г. Семенюк було розроблено програму, що містила класичні й модерністські тексти, а також частково – твори постмодерну. Було збережено традиційно хронологічний підхід, однак збільшено увагу до інтерпретаційного читання та міжкультурного контексту [16].

Особливу роль у трансформації літературної освіти відіграло запровадження зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО). Хоча література як окремий предмет не стала об'єктом тестування, її елементи інтегрувалися в тести з української мови і літератури, що автоматично підвищило статус літературної освіти як частини мовно-літературної компетентності.

Ще однією ключовою ознакою періоду стало впровадження профільної старшої школи. Законодавчо ця ініціатива була підтримана на рівні Концепції профільного навчання (2003), а також підготовчими нормативними документами МОН. У межах гуманітарного профілю передбачалося поглиблене вивчення літератури – зокрема через аналіз творів у філософському, естетичному, культурологічному аспектах [8]. Це стало важливим кроком до академізації шкільної літературної освіти, її зближення з філологією в класичному університетському сенсі.

Інтенсивно оновлювався й підручковий корпус: нові підручники, створені відповідно до Державного стандарту 2004 р., відзначалися багатоголосністю інтерпретацій, різноаспектними завданнями до текстів, використанням фрагментів сучасної літературної критики, а також додаванням сучасних творів – зокрема Юрія Андруховича, Оксани Забужко, Любка Дереша (у старшій школі). Це свідчило про поступове входження сучасної української літератури до шкільного канону [1].

Водночас, незважаючи на нормативну модернізацію, у педагогічній практиці залишалося чимало інерційних явищ: збереження авторитарної риторики в оцінюванні, перевага переказу над аналізом, домінування емоційно-світоглядного компоненту над інтелектуальним. Це вказувало на розрив між змістом програми і реальними методами викладання, що було особливо помітно в умовах нестачі системної перепідготовки педагогічних кадрів.

У цей період також формуються передумови до переходу на цифрові освітні інструменти, проте цифровізація ще не стала повноцінним компонентом освітнього процесу. Вона обмежувалася використанням мультимедійних презентацій та поодиноких електронних ресурсів.

Узагальнюючи можна стверджувати, що 2000–2013 роки – це етап нормативної стабілізації та концептуального оновлення шкільної літературної освіти, яка поступово інтегрується в європейський освітній простір, зберігаючи при цьому певну спадковість у структурах і формах викладання. Основні здобутки – компетентнісний підхід, профілізація, оновлення змісту – створили основу для подальшої реформи в межах концепції НУШ після 2016 року.

Період 2013–2022 рр. став переломним етапом у модернізації української освіти, зокрема в гуманітарному сегменті. Він охопив глибокі політичні, соціальні та інституційні зміни – Революцію Гідності, курс на європейську інтеграцію, початок збройного конфлікту на сході України (2014), запуск концепції Нової української школи (НУШ), пандемію COVID-19, а від 2022 року – повномасштабну війну з російськими загарбниками. Ці події безпосередньо вплинули на стратегії викладання літератури, її функцію як чинника національної безпеки, формування громадянської свідомості та психологічної стійкості.

Офіційним інституційним маркером цього етапу стало ухвалення Закону України «Про освіту» (2017) [5], який запровадив компетентнісну модель навчання, інтеграцію ключових умінь у всі предмети, акцентування на критичному мисленні, емоційному інтелекті та ціннісному світогляді. 2018 року стартував практичний етап НУШ у початковій школі. Згідно з програмними документами літературна освіта в межах НУШ розглядається як інструмент формування життєвих компетентностей, здатності до міжособистісної комунікації, соціальної чутливості та морального вибору [18, с. 90].

Поступово зміни впроваджуються і на рівні базової школи: оновлені навчальні програми передбачають формування читацької грамотності, вивчення різних типів текстів (епічних, поетичних, драматичних, публіцистичних), акцентування на інтерактивних формах (читацькі клуби, рефлексивні щоденники, діалоги з авторами) [19, с. 172].

Зміст шкільного курсу було переглянуто з урахуванням інклюзивності, гендерної рівності, відмови від пропагандистських наративів. Унаслідок кампаній на кшталт EdCamp (2016–2018 рр.) із підручників і навчальних програм поступово видлучаються тексти з дискримінаційним чи стереотипним наповненням, розширюється присутність авторок і репрезентація меншин [12].

Важливим чинником трансформації стала пандемія COVID-19 (2020–2021 рр.), що спричинила масовий перехід на дистанційне навчання. Для літературної освіти це стало як проблемою, так і можливістю: учителі були змушені терміново опанувати онлайн-інструменти, цифрові платформи (Zoom, Google Classroom, Padlet, LearningApps), а також формувати нову візуальну та мультимедійну методику викладання [17].

Дослідження Т. Яценко та І. Тригуб показують, що ефективність літературного дистанційного навчання залежала від двох чинників – цифрової грамотності вчителя та наявності відповідних пристроїв у дітей [17]. Водночас понад 30 % шкіл стикалися з нестачею технічних ресурсів, особливо у сільських громадах [2].

Окремі освітні ініціативи, як-от проєкт «Smart Kids», демонстрували успішні практики використання електронних хрестоматій, інтерактивних карт, відеоаналізу текстів та гейміфікації у викладанні літератури, що виявило потенціал для подальшої цифрової модернізації [9, с. 54].

Після початку повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 року літературна освіта отримала ще одну критичну функцію – гуманітарну, психологічну, національно-консолідуєчу. У воєнний період література виконує місію емоційного супроводу, внутрішньої опори та національного утвердження. У навчальні програми активніше вводяться тексти про ідентичність, втрату, гідність, боротьбу – як із сучасної української літератури, так і з класичних джерел [14].

Разом із тим повномасштабна війна виявила гостру нерівність у доступі до освіти: знищені школи, переміщення учнів, вимушена еміграція, відключення електроенергії, відсутність Інтернету – усе це створює критичне навантаження на гуманітарну галузь, яка найменш піддається стандартизації [2]. Результати PISA-2022 показали загальне падіння читацької грамотності українських школярів, що відстають від середньоєвропейських показників на 1,5-2 роки навчання [20]. Цей факт актуалізує

проблему відновлення та перегляду стратегії літературної освіти в умовах післявоєнної реабілітації.

Отже, період 2013-2022 рр. позначений багатовекторним оновленням – методологічним (НУШ), технологічним (дистанційка), змістовим (нові тексти), гуманітарним (психологічна підтримка під час війни). Це вже не просто зміна програм, а ціннісна перебудова місця літератури в шкільному житті: від «засвоєння канону» до «пошуку себе в тексті». Утім ефективність цього процесу значною мірою залежить від ресурсів, інституційної підтримки та здатності педагогічної спільноти адаптуватися до нестабільності та випробувань воєнного часу.

Висновки. Дослідження трансформації шкільної літературної освіти України в період від 1991 до 2022 року засвідчує складний, поетапний характер змін, які охопили нормативно-правову базу, зміст навчальних програм, методику викладання, педагогічну культуру і функційне призначення самого предмета «Література» в шкільному курсі. Розглянутий період можна умовно поділити на три етапи, кожен із яких мав свою домінанту: 1990–2000 роки стали фазою націоналізації та дерадянської змісту, повернення української класики та постатей, заборонених у радянський час, формування нової концептуальної парадигми гуманітарної освіти як засобу плекання громадянської й національної свідомості; 2000–2013 роки позначені стандартизацією, впровадженням компетентнісного підходу, профілізацією старшої школи, а також оновленням шкільного канону із частковою інтеграцією сучасної літератури. Утім, попри нормативні зміни, у педагогічній практиці зберігалися інерційні підходи, що уповільнювали ефективне впровадження нових стратегій; 2013–2022 роки стали періодом інтенсивної методологічної й технічної трансформації: в освітній простір увійшли ідеї критичної педагогіки, медіаграмотності, емоційного інтелекту, значну роль відіграли цифрові технології, дистанційне навчання (особливо під час пандемії COVID-19), а від 2022 року – гуманітарна місія літератури як чинника психологічної стійкості в умовах війни.

Зміни в літературній освіті вказують на її поступовий перехід від предмета, що транслює канон, до дисципліни, яка формує критичного читача, етичного громадянина й культурно чутливу особистість. Водночас спостерігається нерівномірність реалізації реформ у різних регіонах, нестача підготовлених кадрів, слабка методична підтримка й обмежений доступ до цифрової інфраструктури в частині шкіл.

Подальші наукові розвідки мають бути зосереджені на емпіричному вимірі ефективності освітніх змін. Насамперед актуальними є комплексні соціологічні дослідження (анкетування, фокус-групи) щодо рівня читацької грамотності, літературної компетентності та мотивації учнів у різних регіонах; вивчення практик викладання літератури в умовах війни, зокрема в закладах освіти, переміщених із зони бойових дій, або в онлайн-форматі; аналіз змісту сучасних шкільних підручників щодо їх інклюзивності, гендерної репрезентації, нарративної різноманітності та емоційної чутливості; порівняння української літературної освіти з моделями інших пострадянських і європейських країн щодо структури, мети, інструментів і результатів; вивчення цифрових освітніх платформ як повноцінних середовищ літературного навчання та розроблення стандартів цифрової гуманітарної освіти.

З огляду на поточну соціальну турбулентність, перспективним напрямком також є формування концепту «літературна освіта як простір психологічної резистентності», що інтегрує літературний аналіз, емоційну рефлексію та критичне осмислення реальності у шкільному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Березівська Л. Д. Реформування загальної середньої освіти в Україні у ХХ столітті крізь призму джерелознавства : наук.-допом. бібліогр. покажч.; НАПН України, Від-ня заг.

- педагогіки та філософії освіти, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 251 с.
2. Державна служба якості освіти України. Аналітична довідка щодо організації дистанційного навчання у закладах загальної середньої освіти в 2020/2021 навчальному році. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/07/Analitichna-dovidka-lyutiy-2021.pdf>
 3. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 р. № 651-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text>
 4. Закон України «Про освіту» від 23 трав. 1991 р. № 1060-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text>
 5. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
 6. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
 7. Клокар Н. І. Управління впровадженням європейських громадянських практик в освіту України. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2016. № 6 (2). С. 39-47.
 8. Концепція профільного навчання в старшій загальноосвітній школі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v10_1290-03#Text
 9. Литвинова С. Г. Технологія навчання учнів початкової школи «SMART KIDS»: зб. матеріалів. Київ: ІЦО НАПН України, 2022. 116 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733490/1/SMART-KIDS-2022.pdf>
 10. Лісовський А. М. Деякі проблеми шкільної літературної освіти: метод. посіб. Київ: ІСДО, 1995. 60 с.
 11. Освітня реформа в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentacii/Institut-zbirnik.pdf>
 12. Педагоги у пошуках дискримінації в підручниках. URL: <https://nakypilo.ua/novyny/pedahohy-u-poshukakh-dyskryminatsii-v-pidruchnykh/>
 13. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>
 14. Рішення робочої групи з оновлення змісту навчальних програм із зарубіжної літератури для 6–9 класів (2017), 10–11 класів (2017, рівень стандарту), 10–11 класів (2017, рівень профільний) закладів загальної середньої освіти: протокол № 2 від 13 черв. 2022 р. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/866/86629/Rishennya.pdf>
 15. Степанишин Б. Еволюція і корекція програми української літератури 5–11 класів. *Українська мова і література в школі*. 1999. № 1. С. 44–50.
 16. Українська література. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/program-ukr-lit1.pdf>
 17. Яценко Т. С., Тригуб І. А. Дистанційне навчання у шкільному курсі української літератури. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722793/1/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%83%20%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D1%96%20%D1%83%D0%BA%D1%80%20%D0%BB%D1%96%D1%82.pdf>
 18. Яценко Т., Слижук О. Формування предметної компетентності учнів 5-6 класів Нової української школи в процесі навчання української літератури. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 51. С. 88–91. DOI: <https://doi.org/10.32782/26636085/2022/51.2.17>
 19. Яценко Т. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): монографія. Київ: Педагогічна думка, 2016. 360 с.
 20. OECD. PISA 2022 Results. Volume I: The State of Learning and Equity in Education. Paris: OECD Publishing, 2023. DOI: <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en>

References:

1. Berezivska, L. D. (2019). *Reformuvannia zahalnoi serednoi osvity v Ukraini u XX stolitti kriz pryzmu dzhereloznavstva* [Reforming general secondary education in Ukraine in the 20th century through the prism of source studies]. Vinnytsia [in Ukrainian].

2. The State Service of Education Quality of Ukraine. (2021). *Analitichna dovidka shchodo orhanizatsii dystantsiinoho navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity v 2020/2021 navchalnomu rotsi* [Analytical report on the organization of distance learning in general secondary education institutions in the 2020/2021 academic year]. Retrieved from <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/07/Analitichna-dovidka-lyutyi-2021.pdf> [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine “On General Secondary Education” No. 651-XIV of May 13, 1999. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text> [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine “On Education” No. 1060-XII of May 23, 1991. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text> [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine “On Education” No. 2145-VIII of September 5, 2017. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
6. Law of Ukraine “On Complete General Secondary Education” No. 463-IX of January 16, 2020. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].
7. Klokar, N. I. (2016). Upravlinnia vprovadzheniam yevropeiskykh hromadianskykh praktyk v osvitu Ukrainy [Management of the implementation of European civic practices in Ukrainian education]. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 6 (2), 39-47 [in Ukrainian].
8. Kontsepsiia profilnoho navchannia v starshii zahalnoosvitnii shkoli [Concept of specialized education in upper secondary school]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v10_1290-03#Text [in Ukrainian].
9. Lytvynova, S. H. (2022). *Tekhnolohiia navchannia uchniv pochatkovoii shkoly “SMART KIDS”* [Technology of teaching primary school students “SMART KIDS”]. Kyiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733490/1/SMART-KIDS-2022.pdf> [in Ukrainian].
10. Lisovskyi, A. M. (1995). *Deiaki problemy shkilnoi literaturnoi osvity* [Some problems of school literary education]. Kyiv [in Ukrainian].
11. Osvitnia reforma v Ukraini [Educational reform in Ukraine]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Serpneva%20conferentcia/2019/Prezentacii/Institut-zbirnik.pdf> [in Ukrainian].
12. Pedahohy u poshukakh dyskryminatsii v pidruchnykakh [Teachers searching for discrimination in textbooks]. Retrieved from <https://nakypilo.ua/novyny/pedahohy-u-poshukakh-dyskryminatsii-v-pidruchnykakh/> [in Ukrainian].
13. On the State National Program “Education” (“Ukraine of the 21st Century”): Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 896 of November 3, 1993. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
14. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Rishennia robochoi hrupy z onovlennia zmistu navchalnykh prohram iz zarubizhnoi literatury dlia 6-9 ta 10-11 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Resolution of the working group on the revision of the content of foreign literature curricula for grades 6-9 and 10-11 in general secondary education institutions]. Retrieved from <https://osvita.ua/doc/files/news/866/86629/Rishennya.pdf> [in Ukrainian].
15. Stepanyshyn, B. (1999). *Evoliutsiia i korektsiia prohramy ukrainskoi literatury 5-11 klasiv* [Evolution and revision of the Ukrainian literature curriculum for grades 5-11]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 1, 44-50 [in Ukrainian].
16. *Ukrainska literatura. Prohrama dlia profilnoho navchannia uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Ukrainian literature. Curriculum for specialized education in general secondary schools]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/program-ukr-lit1.pdf> [in Ukrainian].
17. Yatsenko, T. S., & Tryhub, I. A. *Dystantsiine navchannia u shkilmomu kursi ukrainskoi literatury* [Distance learning in the school course of Ukrainian literature]. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722793/1/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%83%20%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D1%96%20%D1%83%D0%BA%D1%80%20%D0%BB%D1%96%D1%82.pdf> [in Ukrainian].
18. Yatsenko, T., & Slyzhuk, O. (2022). *Formuvannia predmetnoi kompetentnosti uchniv 5-6 klasiv Novoi ukrainskoi shkoly v protsesi navchannia ukrainskoi literatury* [Formation of subject competence of 5-6 grade students of the New Ukrainian School in the process of studying

- Ukrainian literature]. *Innovatsiina pedahohika*, 51, 88-91. DOI: <https://doi.org/10.32782/26636085/2022/51.2.17> [in Ukrainian].
19. Yatsenko, T. (2016). *Tendentsii rozvytku metodyky navchannia ukrainskoi literatury v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia)* [Trends in the development of methods of teaching Ukrainian literature in secondary schools (the second half of the 20th – early 21st century)]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
20. OECD. (2023). *PISA 2022 results (Volume I): The state of learning and equity in education*. Paris: OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en> [in English].

Kuzmenko V.V.,
orcid.org/0000-0002-5424-8234
Slyusarenko N. V.,
orcid.org/0000-0002-9215-5936

THE IMPACT OF EDUCATIONAL REFORMS ON SCHOOL LITERARY EDUCATION IN UKRAINE (1991 – 2022)

This article provides a comprehensive analysis of the impact of educational reforms on school literary education in Ukraine during the period from 1991 to 2022. Three key stages in the transformation of literary education are examined in the context of changes in the regulatory framework, curriculum content, methodological approaches, and educational policy as a whole.

The first period (1991–2000) is characterized as a stage of de-Sovietization, nationalization, and humanitarian renewal: a conceptual rethinking of the school literature course took place, previously prohibited authors were reintroduced, the literary canon was revised, and new textbooks were developed. During this period, the ideological and methodological foundations for Ukrainian school humanities education were established.

The second period (2000–2013) is marked by increased regulation, the introduction of state standards, the competence-based approach, and the profiling of upper secondary school. Emphasis was placed on the standardization of learning outcomes, curriculum development, and the improvement of teaching methods; however, the persistence of certain traditional instructional practices is also noted.

The third period (2013–2022) encompasses the implementation of the New Ukrainian School reform, large-scale digitalization during the COVID-19 pandemic, and the challenges associated with the full-scale war in 2022. The article demonstrates how, during this period, the understanding of the role of literary education was transformed—from the traditional transmission of the cultural canon to the development of critical thinking, emotional intelligence, humanitarian awareness, and psychological resilience. Particular attention is paid to digital tools, the adaptation of the educational process to distance learning, and emerging content priorities such as patriotism, dignity, identity, and inclusion.

The article analyzes the gradual transformation of school literary education from a discipline with a predominantly reproductive function into an instrument for fostering autonomous reading, as well as moral and critical consciousness. Directions for further research are also identified, including empirical studies of reading competence, analysis of new textbooks, comparative models of literary education, and the role of literature under conditions of social turbulence and war.

Key words: literary education, educational reform, school curriculum, New Ukrainian School, distance learning, reading competence, humanitarian awareness, digitalization, critical thinking.

Дата надходження статті: 07.10.2025 р.

Прийнято до публікації: 28.10.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Данилюк С. С.